

BELLETEN

Cilt: 1

Sayı: 1

1 İkincikânun 1937

ÖN SÖZ

Türk Tarih Kurumu çalışmaya başladığı ilk günlerden itibaren Kurum namına bir mecmua çıkarmağı ve bu mecmuada tarihe, Türk Tarihine ait hakikatleri ortaya koymağı, bu alanda yapılan çalışmaların sonuçlarını ilim ve tarih severlerin tetkik ve tenkit gözlerine arz etmeğı düşünmüştür. Esasen Kurum nizamnamesinin bir maddesi neşriyat işini mühim bir vazife olarak tasrih etmektedir. Kurum namına bir mecmua çıkarmak için birçok defalar üyelerimiz tarafından teklifler yapıldı. Riyaset divanımızın ve umumî heyetimizin birçok toplantılarında bu iş görüşüldü. Ancak çalışma programımıza dahil bulunan mevzular ehemmiyetlerine göre tasnif edilirken mekteplerimizde tarih tedrisatına ilmî hakikatlere uygun yeni bir istikamet vermek ve bu maksatla orta mektepler için bir tarih serisi hazırlamak işine ön safta bir yer verildiğinden ilk araştırmalar bu kitapları hazırlamağı tahsis olundu.

Mekteplerde okutulan tarih kitaplarında Türk tarih tezini, tarihî hakikatleri bütün membalar, belgeler gösterilmek suretile teşrih etmek pedagoji bakımından uygun görülmediğı için Kurumumuz Türk tarih tezinin istinat eylediğı ilmî belgeleri «Türk tarihinin ana hatları» adlı bir eserde toplayıp neşretmeğı faydalı buldu ve Birinci Kurultaydanberi devam eden çalışmalarda en mühim yer bu işe ayrıldı. Bu araştırmalar oldukça ilerlemiş olmakla beraber henüz bitmiş değildir. Ancak Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin tamamen hazırlanması için yapılan araştırmalar bir müddet daha devam edeceğinden Kurum, tarihle uğraşanları haberdar etmek ve faydalandırmak maksadile neşriyat işine 1935-36 yılı çalışma programında esaslı bir yer ayırmağı muvafık gördü ve böylece mecmua işini ta-

hakkuk ettirmek zamanı geldi. Kurum namına bugün ilk sayısını çıkardığımız Belleten'de neşretmeği düşündüğümüz mevzular şunlardır.

1 — İlmî tetkikler: (Şahsî tetkikler, mühim tercümeler v. s.)

2 — Vesikalar : (Aynen veya izahlı olarak). Kitabeler, resmî veya hususî vesikalar.

3 — İlmî haberler: (Hafriyat neticeleri, Kurumumuzun faaliyeti, tarih hareketleri, kongreler v. s.)

4 — Bibliyografya.

5 — İlâveler: (Vesikalar, eski ana metinler, kanunnameler aynen ve icabına göre tenkitli ve haşiyeli olarak neşredilecektir.)

Türk Tarih Kurumu üyeleri Belleten'in tabîî yazıcılarıdır. Bundan başka Türk ve yabancı âlimler, tarih severler tarafından gönderilecek değerli yazılar Belleten'de basılabilir. Tetkiklerden bazıları ecnebi bir dilde aynen veya hulâsa olarak neşredilecektir. Belleten'in sahibi Türk Tarih Kurumudur. Belleten'in başlıca maksat ve gayesi sonsuz bir genişliğe malik olan Türk Tarihini izah ve tevsiktir. Bu mecmua üç ayda bir olmak üzere senede dört defa çıkarılır. Maksat ve gayemizin millî ve cihanşumul ehemmiyeti bu suretle tebarüz ettirildikten sonra âlimlerimizin, tarih sever ve okurlarımızın bize bu büyük çalışmada ellerinden gelen yardımı esirgemeyeceklerini bekler ve bunu dileriz.

Türk Tarih Kurumunun banisi olan, bütün millî işlerimizde olduğu gibi kültür sahasında da Türk Milletine yeni ufuklar açan Ulu Önderimiz ve Hâmi Reisimiz Atatürk'e, bir kere daha sonsuz sevgi ve saygılarımızı sunarak, medeniyetin, sayısız ve sonsuz büyüklüklerin kaynağı bildiğimiz Türk Tarihini kutlayark işe başlıyoruz.

BELLE TEN

Türk Tarih Kurumunu kuran ve koruyan ATATÜRK, onun yayın vasıtası olarak çıkacak olan toplu ve türlü yazılar serisine "Belleten,, adını verdi.

Niçin?

Bunu Dil Kurumu şöyle izah ediyor :

Belleten "Bulletin,, sözünün anasıdır.

Bulletin:

Fransızca denilen bu kelimenin manasını Fransız Lûgat kitaplarında arıyalım :

"Petit Larousse Illustré,, bu kelimenin İtalyanca "Bulletino,, dan Fransızcaya geçmiş olduğunu işaret ettikten sonra, manalarını şöyle sayıyor:

"1 — Bir reyi ifadeye yarıyan pusla (billet);,,

"2 — Resmî mahiyette bir şeyi ifade eden rapor;,,

"3 — Bir askerî kıt'anın harekâtını bildiren resmî tebliğ;,,

"4 — Bir talebenin çalışma ve ahlâk durumunu gösteren cüzdan;,,

"5 — Kanunlar dergisi.,,

"Littré,, nin meşhur lûgatinde kelimenin manaları şöyle sayılmaktadır:

"1 — Üzerine rey yazılan ufak kâğıt;,,

"2 — Halkı ilgilendiren bir şeyin durumu hakkında malûmat veren kısa yazı;,,

"3 — Bir muharebeyi; bir askerî hareketi bildiren tebliğ;,,

"4 — Kanunlar dergisi: kanunların ve nizamların resmî mecmuası;,,

"5 — Bir şeyi tevsika yarıyan ufak pusla (billet).,,

"Littré,, Lûgatinde kelimenin etimolojisi hakkında verilen malûmat ta şudur :

" "Bulletin,, kelimesi, İtalyanca "Bulletino,, dan; bu da "-bilet demek olan - "bulletta,, dan gelir. Fransızca "Bullette,, sözü, kendini belletmeğe yarıyan vesika demektir. Bu da "Bulle,, kelimesinden gelir ki mühür anlamındadır.,,

En yeni Fransız diksiyonelerinden olan "Larousse du XX ème siècle,, de, yukarda sayılan manalar gösterildikten ve kelimenin İtalyanca "bulletino,, dan, onun da "bulle,, den geldiği zikredildikten başka, şu mana da ilâve edilmektedir:

"6 — İlmî cemiyetlerin çalışmalarının hulâsası olarak neşre-dilen "ilmî, edebî, siyasi ... v. s. mecmua ve gazetelere verilen isim.,

"Oscar Bloch,, ve "W. Von Wartburg,, un eserleri olan "Dictionnaire étymologique de la langue française,, de "Bulletin,, kelimesinin fransızcaya 1539 senesinde girdiği gösterildikten sonra, kelimenin etimolojisi hakkında şu malûmat verilmektedir:

"Eski Fransızca "Bullete,, kelimesinden müştaktır; bu kelime de 16'ncı asırda kullanılan "Bulle,, kelimesinden çıkmıştır. Kelimenin "sertifika,, anlamı İtalyanca "Bullettino,, dan alınmış olması muhtemeldir.,

Görülüyor ki bütün bu kaynaklarda "Bulletin,, kelimesi İtalyanca "Bulletino,, kelimesine, o da "Bulla,, ve "Bulle,, sözlerine götürülmektedir.

"Bulle,, kelimesi, "Dictionnaire étymologique de la langue française,, de şöyle izah edilmektedir:

"Mühür ve bir mühürle tahtim edilmiş vesika anlamındadır. 12'inci asırda lisana girmiştir. Orta çağ Lâtincesindeki "bulia,, kelimesindedir. Klâsik anlamı için "boule,, kelimesine bakınız.,

"Boule,, kelimesinin izahını da aynı eserde şöyle buluyoruz:

"("Bulle,, kelimesinin esası olan lâtince "bulla,, dan) eski Provansal dilinde "bola,,; İtalyancada "bolla,,.,

Fransız kaynaklarının verdiği lâtince "bulla,, kelimesi hakkında da "A. Meillet,, ve "A. Ernoud,, nun eseri olan "Dictionnaire étymologique de la langue latine,, e başvuralım; bu eserin 116'ncı sahifesinde kelimenin ilk manası "Su sathı üzerinde teşekkül eden hava kabarcıkları,, diye gösterildikten sonra "yuvarlak şekilde olan her şey,, manasına da geldiği, ilk kaynağı meçhul olup Etrüsk aslından gelmiş olması muhtemel bulunduğu ve "kaynak, gürültü, seda,, anlamlarile de ilgisi bulunduğu yazılıdır.

Görülüyor ki Avrupa dil kaynakları bize kelimenin bütün manalarını vermekle beraber bu mananın ilk çıktığı ilkel mefhumu ve kelimenin ilk şeklini göstermekten âciz kalmaktadır.

"Bulletin,, ve "Belleten,, kelimelerinin etimolojik analizleri:

Kelimenin, Türk dil varlıkları içindeki yerini araştırmazdan önce, "Bulletin,, kelimesinin fonetik ve semantik bakımlarından

kıymetini meydana koymak üzere "Güneş - Dil,, metodile analizini yapalım.

Fakat bu analizde kelimeyi yalnız bırakmamak için, bunun altına türkçe hepimizin bildiğimiz "Belleten,, kelimesini de koyarak, fonetik ve semantik elemanlarını karşılaştıralım :

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Bulletin :	üğ	+ üb	+ üğ	+ ül	+ et	+ iğ
Belleten :	eğ	+ eb	+ eğ	+ el	+ et	+ eğ

(1) Üğ, eğ : Ana köktür. Burada anlamı, "Güneş,, in vasıflarından "parlaklık, aydınlık, ışık,, ve bunların abstre manaya naklile "zekâ, ilim,, dir.

(2) Üb, eb : Prensipal köktür. Ana kök anlamını kendinde tecelli veecessüm ettirir. Onunla kaynaşarak ana kök yerine geçer.

(3) Üğ, eğ : Bu unsurlar kelimenin bugünkü fonetik ve morfolojik şekillerinde "ül,, ve "el,, olarak görünmektedir. Fakat bu "l,, konsonları orijinde bir "ğ,, dir; kendilerinden sonra gelen "V. + L,, ile kaynaşarak sonradan fonetik bir değişme ile "L,, olmuşlardır. Nitekim fransızça "Bulletin,, yazısı, "Bülleten,, diye değil, "bügltenğ,, diye okunmaktadır. Yukarda ikinci olarak gösterilen "üb, eb,, prensipal köklerinde tecelli veecessüm etmiş olan ana kök anlamını tamamlayan ve isimlendiren elemandır.

Bu üç unsurun ana kök ve prensipal kökün vokali düşerek aldıkları morfolojik ve fonetik şekli, "büğ, beğ,, dir ki "büyüme, meydana çıkmak, tebarüz etmek, şulelenmek,, manalarına gelir.

(4) Ül, el : "büğ, beğ,, sözünün ifade ettiği manayı şamil ve umumî kılan, genişleten elemandır.

(5) Et : (V. + t - d) elemanı, dinamik bir fail anlatır. Buradaki rolü gayet geniş ve umumî olan ana kök anlamının bir süje veya obje üzerinde olmuş olduğunun ifadesidir.

(6) İğ, eğ : Kelimelerde "in, en,, şeklinde görünen bu son unsurlardaki "n,, konsonları da orijinde birer "ğ,, dir. Nitekim fransızça kelimenin söylenişinde de sondaki "n,, genizden okunur. Ana kök anlamının en geniş ve umumî mahiyetile üzerinde olmuş olduğu süje veya objeyi gösterir.

Bu son unsura "süje,, dersek, "bulletin,, ve daha doğrusu "belleten,, sözü muallim, öğretici, öğretmen demek olur; bu unsura "obje,, dersek aynı vazifeyi yapan kitap veya broşür gibi bir şey anlaşılır.

Bel:

Şimdi, Türk Dili lûgatlerinde ve kaynaklarında "Bel, bil, bul, bül,, silâplarıle kurulmuş kelimeleri araştıralım:

"Kamusu Türkî,,nin 300 üncü sahifesinin ikinci sütunu başında türkçe "Bel,, kelimesi hakkında Şemsettin Sami şunları yazıyor:

"BEL.(Türkî kadim) zâhirlîk, âşikârîk, bedahet. (Bugün bizde metrûk ise de "belli, belirlemek, bellemek, belletmek,, gibi müş-takları müstamel bir kelimei esasiyedir.,,

Merhum Şemsettin Sami'nin esaslı bir Türk kelimesi olarak gösterdiği bu "bel,, sözile bundan çıkan kelimeleri de muhtelif Türk lûgatlerinden alarak gözönüneoyalım:

- Bel** : Âşikâr, ayan (Büyük Türk Lûgati "Osmanlı Lehçesi,,);
- Bel** : İşaret, nişan (Derleme fişleri: Avanos "Kırşehir,,);
- Bel** : Zâhir (Büyük Türk Lûgati "Osmanlı Lehçesi,,; Lehçei Osmanî);
- Beldek** : Emare (Radlof, cilt: 4 "Teleut ve Koman lehçeleri,,);
- Belet** : Delil (Derleme fişleri: Erzurum, Van, Sivas, Ahlat);
- Belet** : Rehber (Radlof, cilt: 4 "Türkmen lehçesi,,; Derleme fişleri: Erzurum, Ahlat, Van, Sinop);
- Belge, Belgî, Belgü** : Alâmet, bürhan, delil, emare, farika, hüccet, ıspat, karine, marka, nişan, senet, vesika (Radlof, cilt: 4 Kırgız, Karayim, Çagatay, Kazan lehçeleri,,; Divanı Lûgat- it - Türk; uygurca Kur'an tercümesi; Kısası Rabguzî; Uygur Endeksi);
- Belgülu** : Müşahede olunabilen (Uygur Endeksi);
- Belgülu** : Bedihi, malûm (Kutadku - Bilik; Radlof, cilt: 4 Uygur lehçesi,,; uygurca Kur'an tercümesi);
- Belgürmek** : Nümayan olmak, zuhur etmek (Uygur Endeksi);
- Belgürtmek** : İzhar etmek, teşhir etmek (Uygur Metinleri; Mukaddemetüledep);
- Belgülu** : Âşikâr (Kutadku - Bilik; Radlof, cilt: 4 "Uygur lehçesi,,);
- Belik** : İşaret (Derleme Fişleri: Tekirdağ);
- Bellek** : Hafıza (Türk Dili Lûgati; müteferrik Taramalar; Derleme fişleri: Kayseri, Amasya);

- Belli, Bellik, Âşikâr, bariz, bedihî, beyan, beyyine, malûm, Bellü, Bellüg,** muayyen, vazıh, vuzuhlu, zahir (Kamusu Türki; **Bellük** : Kamus Tercümesi; Türk Dili Lûgati; Kutadku-Bilik; Radlof, cilt: 4 "Uygur lehçesi,; Tefsiri Surei Mülk; uygurca Kur'an tercümesi; Uygur Metinleri; Karayim Metinleri; müteferrik Tarama fişleri; Derleme fişleri: Kayseri, Amasya Denizli, Isparta:)
- Belüren** : Mütecelli (Müteferrik Tarama Fişleri).

Belleten:

"Bel,, kelimesile ondan çıkan kelimelerin şu yukarda sayılan manaları, "üzerine rey yazılan pusla, bir şeyin mahiyetini bildiren kısa yazı, askeri bir hareketi anlatan rapor, talebe cüzdanı, kanunlar dergisi, mühür, mühürlü vesika, ilmi mecmua ve gazete.., gibi manaların bangi ilk anlamlardan doğmuş olduğunu belli etmeğe kâfidir.

Şimdi, yeniden, - hepimizin bildiğimiz - "belletmek,, sözü üzerinde duralım:

"Kamusu Türki'nin 302 nci sahifesinde bu kelimenin manaları şöyle izah edilmektedir.

"BELLETMEK: Bildirmek, öğretmek, zihnine koymak, âşikâr ve "belli etmek, meydana çıkarmak,,.

Bu Türk kelimesinden müştak olan "BELLETEN,, kelimesini de hepimiz biliriz; bunun da manası: "bildiren, öğreten, zihine koyan, âşikâr ve belli eden, meydana çıkaran,, demektir.

Sadece bu izah, "Bulletin,,e verilen bütün manaları ihtiva etmiyor mu?

Bununla beraber, bir de Türk dilinin en eski şekillerini bulduğumuz Yakut, Çuvaş, Altay - Aladağ lehçelerine de başvuralım:

Yakut Lehçesinden:

Pekarski'nin "Yakut Dili Lûgati,, ismindeki çok değerli eserinden şu üç kelimeyi ve izahlarını alıyoruz:

I — "Belieten: kaydedilmek, nişanlanmak, damgalanmak; mühürlenmek; tarassut edilmek, görülmek; belirlemek, işaret edilmek; hatırlanmak: "Bu tıllan ot - mas muçuktata sebirdehtere belietene barar,, , yani bu rüzgâr yapraklar ve dikenli yapraklar üzerinde izini belirtmektedir,,. [1]

[1] Pekarski; Yakut Dili Lûgati, sahife: 430

II — “Bil - tanımak, bilmek, haber almak, derketmek, tetrik etmek, öteden beriden anlamak, birisinden sorup anlamak, takip etmek, birisini tanımak, tanış olmak, tanışmak, birisine yahut bir şeye alışmak, ünsiyet peyda etmek, birisini veya bir şeyi bilmek, anlamak, idrak etmek, halletmek, görmek, sezmek..v.s., [1].

III — Bu değerli Türk Lehçesi Lûgatının içinde, kelimenin Lâtin orijininde görülen “su sathı üzerindeki hava kabarcığı,, manasını da ışıklandırarak bir kelime buluyoruz: Bültey.

Yakut lehçesinde bu kelimenin bir manası da: “şişmek, üfütük gibi şişirilmiş olmak, kabartılmak, kabarmak,,tır [2].

Görülüyor ki lâtince denilen “Bulla,, sözünün bu manası da Türk Dilinin geniş, dünya dillerinin bütün kültür varlıklarını içine alacak kadar geniş olan sahasından dışarda kalamamaktadır.

Bununla beraber, hemen söylemeliyiz ki, kelimenin bu manasının - meşgul olduğumuz - “Bulletin,, kelimesile bir ilişiği yoktur. “Bulletin,, sözü, doğrudan doğruya türkçe “Bel - Bül - Belge - Bilgi - Bülğü - Belleten - Biletten - Bülleten - Belletmek,, kelimelelerinden başka bir şey değildir.

Çuvaş Lehçesinden:

Zolotnitski'nin “Çuvaş Söz Kökleri Lûgati,,nden de şu kelimeyi görelim:

“Pallâ: Nişan, alâmet, damga (pülgü), [3].

Altay - Aladağ Lehçesinden:

Verbitski'nin “Altay - Aladağ Türk Lehçeler Lûgati,,nde de şu kelime vardır.

“Peldek: Alâmet, işaret, belge,, [4].

Türk Lehçeleri Lûgatlerinde bu kelimelerin müştakları olarak görülen daha pek çok kelimeler vardır. Fakat bütün bunları birer birer yazmağa lüzum görmüyoruz. Çünkü yukarıya alınan şahitler, Avrupa dilciliğinin menşeyini bir türlü ifade ve izah edemediği kelimelerin Türk Dili kaynaklarıyla nasıl açılıp aydınlandığını göstermeğe kâfidir.

Netice:

“Bulletin,, sözünün Fransız dilindeki bütün manaları, genel olarak “bir şeyi belleten, belli eden, bildiren, ortaya çıkaran,,

[1] Pekarski, Yakut Dili Lûgati, sahife: 461

[2] ” ” ” ” ” : 585.

[3] Zolotnitski, Çuvaş Söz Kökleri Lûgati, sahife: 46

[4] Verbitski, Altay - Aladağ Türk Lehçeler Lûgati, sahife: 250

anlamlarında toplanmaktadır, türkçe "Belleten," sözünün manası da bundan ibarettir.

İki şekilde görünen bu iki kelimenin kuruluşları da, manaları da bir olduğunu gördükten sonra, artık "Bulletin" sözünün kaynağını türkçeden başka bir dilde ve "Belleten," den başka bir sözde aramak, elbette doğru olamaz.

Son söz:

"Güneş - Dil," Teorisinin aydınlatıcı ışığı altında ortaya çıkan bu hakikatleri gördükten sonra, bütün ilmi ve tarihi mes'uliyetini kabul ederek dilcilik dünyasına açıkça şunu söyleyebiliriz:

"Dilinizi öğrenmek için dilinizin anasını öğrenmek mecburiyetindeyiz. O da ölmemiş ve ölmeyecek olan ana Türk Dilidir.."